

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

2.]

Kijön minden szombaton.

[Martius 8-kán, 1834.]

Ázalék-férgék.

E' nevezet alatt oly szerfelett kis nemű állatkák értetnek, mellyek pusztá szemmel egészen láthatlanok, 's mellyeknek létezetük egyedül nagyító üvegen át eshetik tudunkra; midőn ez nagyságukat minden irányban tágítván, minden tagotskát tisztán megkülönböztethetővé tesz rajtuk. Ily fegyver' segedelmével a' teremtményinek különféleségére nézve kimeríthetlen nagy természet' ölében egy új világra lelünk; 's ez egészen máskép van benépesítve, mint az, a' mellynek mi magunk egy részét tesszük. Egy peshedt víz-csepp, vagy mellyben valami növényanyag ázott, levegő' 's világosság' hozzájárultával ezer meg ezer ily parányi élő lényt állít előnkbe, mindenike jobban vagy kevésbé kifejlett lényegzettel (organismus) 's figyelemre méltó mozgási tehetséggel bírván. Az itt közlött kömetszet hasonló víz-cseppet képez, mellyben azonban az ekkép nagyított állatkák csupán válogatvák, 's csekélyebb számrá szorítottak, nehogy több alak' öszvehalmozása zavart okozzon.

Legapróbb faja ezen állatkáknak, mellyen túl a' felfedezés még nem hatott, az úgy nevezett *parány* (monade). Neve e' görög szótól *monos*, *egység* származott, mintha utolsó elemrészetskéje (Elementartheilchen) lenne a' testek' mindenségének, 's mintegy enyész-pontja az állati életnek. Ezen állatkáknak fővenykint elhintett képserege (Gruppe) a' könyomatnak főnső jobb oldalára helyezve azoknak különféle fajait ábrázolja, mellyeknek egyes alakjai mindannyi félig átlátszó gömböcskékhöz (Kügelchen) hasonlítanak. Sok ideig minden lényegzet-nélkülieknek tartattak, 's mintha magábaszivással csupán műlelesen (mechanisch) táplálódniának. De a' nagyító üvegek' tökélyesbitése, 's a' berlini Professor Ehrenberg' eszes nyomozó eszköze,

más következményt szülének, 's az süle ki, hogy ezen állatkáknak, mellyekből több milliónyi sem foglalna el $\frac{2}{5}$ vonalnyi*) négyszeg-felületet, nem kevésb mint négy egymástól elkülönözött gyomruk van. E' nyomozásnak módja igen egyszerű. A' folyadék t. i. mellyben az említett állatkák léteznek, carminnal, vagy indigoval megfestetvén, belőle egy csepp valami tiszta üvegre helyeztetik, 's mellé egy másik festetlen tiszta víz-csepp; e' két csepp vigyázva tüvel érintetbe hozatik egymással, hogy a' nyomozandó állatkák a' festetből a' tisztába ússzanak át. Ekkép a' gondos szemlélődő átuszott állatkáinak mind gyomraikat, mind egyéb beleit, mellyek a' színes folyadékkal már töltvék, egyenkint láthatja.

A' képnek szintazon oldalán láthatni a' *görgőt* (volvox), melly nagyobb a' *paránynál*, sőt némellyike pusztá szemmel is kivehető. Egyik nevezetes különössége ezen állatkáknak, hogy szünetlen 's nagy élénkséggel hengereknek egymáson, mint valami lejtérre (planum inclinatum) nagy számmal hintett apró gömbök.

A' *csere* (protée) vagy *változékony ázalék féreg* minden perczen máskép módosítgatja alakját, változásait a' kör' főnső részére helyezett ábrák (figurák) minden leírásnál jobban magyarázták. Látszik ott hosszas, négyszeges, gömbölyű, íves, csillagos és egyébféle.

A' *soklábu*, *polypes* (két görög szótól, *polys* sok, és *pus* láb, vette nevét; noha lábait inkább karoknak nevezhetnök) némellyike tömött testhez van kapcsolva, 's hosszú karjait arra használja, hogy eledele után tovább nyulhasson; más neme egészen szabad mozgathatásu. Első nembeliek a' kör' alján balra látszanak.

A' *kerekes*, *rotifer* (két diák szóból) a' kör' közepe felé áll. Ez valóban csudálatos

*) Egy vonal $\frac{1}{12}$ része a' hüvelyeknek.

üneménykint mutatkozik, a' mennyiben előmozdulási lényegzetek e' kereken látszott alapulni, melly a' gőzhajóhoz hasonló. Ezen mozgás azonban, melly a' nagyító üvegen vizsgálódnak sokáig foglalatoskodtatá figyelmét, nem vala egyéb, nagyítási áltatásnál (illusio), mire ezen állatkának sebes csáp - (Fühlhorn) mozgatása adott alkalmat.

Végre a' kör' bal oldalán különféle féreg-fajok közt a' legnyulánkabbakat vehetni észre, mellyek eczethen tenyésznek. A' legvastagabb faj pépangolnának (Kleifsterälchen) neveztetett el, a' varga-péptől, mert ebben szaporodik. E' miatt üzött Voltaire, kinek hihetőleg nem voltak jó nagyító üvegei, Nedham jesuitának rendszerével annyi tréfát, ki úgy látszik, legelső vevén ezeket észre, furesa philosophiai rendszerét származtatá felfedeztéből. Nevezetes különösségök, hogy csaknem mindig egész testök hosszán dugaszvonó alaku test látszik. Ha ezen angolnafaj nagyító alatt két üveg közt öszveszorítatik, láthatni, mikép fog kanyarogni, dugaszvonójának gyűrűji mint fognak kinyulni, 's végre temérdek apró angolnává széthullani, mellyek öszvesen szint oly elevenek lesznek, mint anyjok. Innen világos, hogy ezen állatkák több még apróbb állatotskákból vannak egyé alkotva.

Helytelenül vélné valaki, mintha e' körben lerajzolt állatotskák mind ugyanazon egy állott víz-csepeben találtatnának. Némelleyek csak bizonyos évszakaszban élnek, mások csak néhány tartományban; és csupán különös gond 's türelem által számolhat a' természetvizsgáló a' nyomozottak' felfedeztetésére, míg más fajok üveg-fegyveres szemé előtt hemzsegnek. Így p. o. a' kerekes egyedül eszterhaj' csorogta állott vízben terem.

Nagyítás alatt pedig nem egyéb értetik, mint a' vizsgált tárgy' lencseüveg-általi táguulásának (helyesben áltatásának) hasonkorú hatása, mind hosszára, mind szélességére, sőt némelleyek szerint vastagságára nézve is. Ha például azt mondjuk, hogy valamely tárgy kilencszer nagyítva tűnik szemünk elé, nem azt akarjuk értetni, mintha ugyanazon tárgy kilencszer hosszabnak, kilencszer szélesnek 's a' t. látszanék, hanem az egészet véve, 's minden irányban tekintve, jelenik meg kilenc-

szeres nagysággal; az az háromszor nagyobb, háromszor szélesebb 's háromszor vastagabb alakban, mint nagyító üveg nélkül.

Alkatából e' nagyító üvegnek, melly e' hatást szüli, következő lapjainkban többet közlendünk.

A' h é v m é r ő.

Nem ereszkedvén a' hévmérőnek részletes leírásába, melly a' physicának kezdetbeli ismeretei közé tartozik, egyedül annak fejtegetésére szoritkozunk: hogy ezen műszer, melly eredetét — kitől, bizonyosan nem tudni — a' 16-dik század' végén vevé, nem mindenütt osztatik ugyan azon szám szerint fokokra. Eddig 3 féle hévmérő létez: százfokú (centigrade), mellyet Celsius nevű svéd, Reaumur-é (80 foku) és Fahrenheit-é (212). Két elsőbbikben a' mérték (Maassstab) a' jégolvadási 's vízforrási mérsék közé foglalt tér; melly köz a' százfoku hévmérőn 100 részre, Reaumur-én 80-ra van felosztva. Innen kitetszik, hogy Reaumurénak 20 tér-része a' százfokun 25-öt teszen.

Fahrenheit' hévmérőjén, melly kivált Angliában, Hollandiában és Németországban divatoz, a' mérték' szélső pontjait egy részről a' vízforrási, más részről oly mesterséges fagyásé teszi, melly hónap hason mennyiségű salétrommal öszvegyelítéséből ered, 's következőleg tetemesb szokott lenni a' tiszta hóénál. Ezen két szélső pont közötti tért Fahrenheit 212 részre osztá fel, 's a' jégolvadási mérsék' pontja a' 52-diknek felel meg; honnan világos, hogy a' fenmaradt 180 rész a' vízforrástól a' jégolvadásiglan mérséket jelenti. Ha most Fahrenheit' hévmérőjének fokait celsiuséival, vagy reaumuréival akarjuk egybehasonlítani, minde- nek előtt a' Fahrenheit mértékéből ama' 32-tőt kell levonni, mellyel ennek mértéke a' hidegmérsékre nézve amazokénál magasabb (a' jégolvadástól t. i. a' mesterséges hóig) 's így azt csak 180-ba venni. Ezután minden felszámolás könnyű 's egyszerű lesz. Ha például azt akarjuk tudni, milyen arányban van Fahrenheitnak 45 térrésze Celsius- és Reaumuréhoz:

meg kell gondolni, hogy ezen szám az egész mértéknek $\frac{1}{4}$ részét teszi; következöleg a' többieknek is $\frac{1}{4}$ részét, az az Celsiusén 25, Reaumurén 20 számnak felel meg. Vagy ha azt akarjuk tudni, mily irányban van Celsiusénak 40 része Reaumuréhoz és Fahrenheitéhez: arra kell figyelni, hogy 40 szám egész Celsiusi parány mértéknek (scala) $\frac{2}{5}$ -ét teszi, következöleg ugyan azon irányban kell emezeknek is megfelelnie, az az Reaurnél 32 — 's Fahrenheitnál 72-nek 's a' t. —

Ezen Fahrenheit födözte föl azt is: hogy a' viznek korábbi vagy későbbi felforradására nem csak a' nagyobb vagy kevesebb hæv-mérsék, hanem annak csekélyebb vagy erősebb nyomása is hat; hogy következöleg az hegytetön, hol a' levegő vékonyabb, korábban kezd forni, mint völgyben. Az ide mellékelt képen a' leirt 3 hæv-mérőnek parány mértéke (Scala) ábrázoltatik. —

A z a n y á k' b e f o l y á s a f i a i k' g o n d o l k o z á s m ó d j á r a.

Igen nagy hatás, melly az apának gyermekei iránt mutatott komolyságában 's szelídségében rejtez, úgy annyira, hogy ezeknek jövendő életök' sorsa nem ritkán annak nyájas, méltóságos és okos viselkedésével határozatatik el. Nem szeszély, nem indulatoskodás javítja a' gyermeket, hanem character' szilárdsága, csendesvüröség és meggondolás. Ki a' lehetőség állhatatos, ki a' vallást és az ész' szabályait követi, az alapítja meg gyermekeinek szerencsét, az teszi őket jámbor, jó erkölcsű embereké.

De különösen jeles befolyása van, kivált fiú-gyermekeire, az anyának, ki ha nyájas, nemes gondolkozású, ajtatos, flai már ifjontan sokat magokba szíván erényeiből, azokat egész éltökön át megtartandják. Az anya szelídségével 's jóságával nemesíti flainak szívét, mellybe nem csak vallásos elveket ültet, hanem ama' elhatározottságot is beoltja, hogy mindég jók 's becsületesek legyenek. Soha se feledkezzék arról, mennyi jót eszközöl gyermekeiben, jelesen a' fiúkéban, saját ajtatos életpályája, iparja, rendszeretete, csinossága 's takarékosága;

mert a' fiú anyjához inkább szít mint apjához; amannak szelíd módja jobban hat sebes érzetire, 's fékezi vad szenvedélyit; tanácsa, vigasztalása, intése mély gyököt ver szívében, 's nem felejtí, mit javára mond 's teszen.

Mennyi befolyása nem volt (hogy csak egy két honi 's külföldi példát hozzunk elő) 1-ső Mátyásunkra édes anyjának a' nevezetes Szilágyi Örzsébetnek — kinek nagy fíja hazánk' évkönyveiben mint hős vezér, jeles kormányfi, böles törvényszerző, és tudós örökíté nevét — mennyi Goethére, ki maga beszéli édes anyja felöl: hogy mindig vidám, takaros, a' könyvolvasás' kedvelője, mások' javára segédül törekvő vala, 's mindezt fíjába is eleve beoltá. Klopstokra öreganyja hatott különösen, kinek kedvence vala, 's kiröl maga bizonyítja, hogy először is ő általa serkentetett ajtatos életre. Vallásos érzelem nemesíti az asszonyokat; szánakozás és jótékonyosság sok szép erénynek kútfejei. Érzékeny szívvel 's józan ésszel képesek ök egész nemzetséget boldogítva feltartani.

K e e s k e - ü g y e s s é g.

Clarke utazó Jeruzsalem és Bethlehem közt utjában egy Arabsal találkozik, ki pénzért különös ügyességü kecskét mutogatott. Mialatt t. i. ő egyet dalolt, a' kecskének több egymásra állított henger (cylinder) vagy inkább teli fagyott pohár alaku fatuskók hegyébe kelle föl-másznia. Először a' legalsó tuskóra állott, utána egy másodiknak lapjára, azután a' harmadikéra, negyedik — ötödikére, a' mint ezek t. i. egymás után rakattak, míg több láb magasságra emelkedett a' föld színétől; mind a' négy lábát oly feszesen rakván a' tuskók' csekély széleire, hogy egyike sem mozdult ki helyéből.

Látni lehet, mennyire tanulékony ezen állat; sőt innen az is könnyen megfoghatóvá lesz, mennyire tud a' legmeredekebb sziklákon 's azoknak hegyes ormain legelni, hol lábainak alig van helyök megállapodhatni. A' legfönsőbb tuskó, mellyen Clarke e' kecskét látá, csak két hüvelyknyi átmérőjü 's mindenike e' hengeralaku fadaraboknak 6 hüvelyk hosszú vala. Utoljára

tehát 36 hüvelyk magasságon, és csupán 6 hüvelyknyi területen áll, melyre a legnagyobb könnyűséggel 's biztossággal kelle ugrálnia.

T a k á c s - m a c s o n y a.

(*Dipascus fullonum.*)

E' növény, mely máskép *csápóccsetnek* vagy *szomjazó lapunak* is nevezetik, minden közép mérsékű földtájon művelés nélkül vadon tenyész, különösen, hol a föld agyagos (milyen nálunk kivált a felső vidékeken találatik) — Angliában már III. Eduard óta erősen természetett, még inkább pedig Francziországban és Flandriában. Az utolsó évtizedekben Németországnak ragy tapasztalásu földbírtokosi annyit természetnek belőle, hogy csupán Meklenburgból nevezetes mennyiséget lehet Sz. Pétervárába kivinni, hol szinte posztó - bojtozáshoz használtatik. Mennyi macsonya fej használtatik el évenként a' posztó-gyárokban, képzelhetni, midőn minden vég' kikészítése mellett 2000 darab romlik el. Ez okból törekedék már több lángeszű eröművész (*Mechanifer*) e' növényt valami *mesterséges* készítményel pótolni, de minden eddigi próba sikertelen vala; mert a' *természeti* tüskék azonnal eltörnek, mihelyt valami esomóba bonyolódnak, a' nélkül, hogy a' posztót megsértenék: a' *mesterségesek* ellenben lyenkor a' posztót kilyukasztanak, 's gyakrabban okoznának benne kárt.

Hasznuk abban áll, hogy a' szabadult gyapju-szálakat a' szövetből kivonják, 's föl-színét kisimitják, úgy, hogy sem szabad szálakat sem göresöket nem találni ennekutána rajta, és minden esomó 's fonál sima szőrrel takarattik a' posztón. Egy ép macsonya - fő több virágból áll, mindegyike egy hosszú, meredt, polyvaféle kamós léteg (*Substanz*) által különböztetik a' többtől. Több ilyen tüske egy rámba foglalva vonogattatik a' posztón, míg minden szabad szálak 's kiálló végek kifősültnek, 's míg a' posztó akadály nélkül minden irányban átfősülékennyé lesz. Ha a' tüske valami esomóba bonyolódik, vagy egyéb akadályra jut, eltörik a' nélkül, hogy a' posztót megsértené; az akadály pedig más módon mellőztetik el.

A' macsonyának fejei Julius és Augustus hónapokban bujnak ki, melyek lemetélve rudra akasztatnak. A' nagyobbak 's durvábbak csupán darócra használtatnak, 's fél árán kelnek a' legjobbakénak. 9000 darab képez egy pamatot (Ballen). Legdrágábbak a' szár' derekából kinőtt fők. Ha az idő megesősödik, a' macsonyák elromolnak, 's néha leesnek, mert az esőt magokba szokták színi. Csomókban, mint gabna azért nem rakathatnak fel, mert a' nyomás elrontja tüskeit, és csupán szabad levegőn 's fedél alatt száradnak: a' mi azonban szegényebb sorsuaknak hely szűke miatt alkalmatlan, 's így csupán gazdagabb 's kedvezőbb sorsuak foglalatzkodhatnak vele. A' nemesebb féléből 10,000 darab képez egy pamatot. Közép ára egy pamatnak közönséges esztendőben 40 ezüst forint szokott lenni.

A' mesterségesen 's gonddal természetett macsonya nem egyéb a' vadon termettnél, csak hogy az a' mivelés által finomabbá lesz, 's eme' finomabb faj gyógyászatban vizellet - hajtó szer gyanánt használtatik; valamint azon nedvnek is, mely szára körül a' levelek között (lásd a' képen) szokott öszvegyülni, némely szem-betegség ellen gyógyerőt tulajdonítanak. Nem érdemelné meg e' lapufaj, hogy jobban figyeltessék? — — Milly könnyen szerezhetnének mezőgazdánk a' honnak egy új kiviteli termény-czikket!

Gazdasági észrevételek.

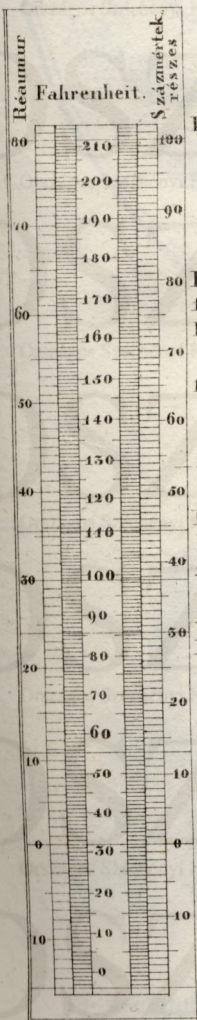
Nevezetes környülmény az, hogy a' föld, mellyben bizonyos növény termett 's gyökereit ott hagyta, ily nemű vagy hasonló növény' termésére alkalmatlan, noha más neműeket hizlalva tenyész. Az oeconomiában szerfelett hasznos felfedezés ez, mivel a' vetemény' rendszerének vagy aratás' változtatásának egész rendszere ezen nyugszik. Ezt a' fontos felfedezést hihtőn a' *belyák* tették; lagalább az ő érdemük ezen rendszer' első kifejtetése. Az előtt az egész mezei gazdaságnak titka abban állani mondatott, hogy jól szántson az ember és jól trágyázzon; de most már ehez e' harmadikat kell tenni: a' vetések egymást gyarapítva következzenek, ha ugyan azon földről minden éven jó aratást ki-

Kecske - ügyesség.

Takács - macsonya.

Légmérő 30 hűv.
forr a víz.

Fahrenheit 174 hűv.
forr az alkohol.
Légmérő 30 hűv.

142°-nál olvad a
viasz.

127°-nál olvad a
fagyvü.

Rendes lázforró-
ság.

107°-nál lázforró-
ság közönségesen.
Az embervér melegsége.

Nyári hőség.

Mérsékelt.

50°-nál szokott meleg-
ség kútforrásban.

Ávizz fagy.

Erős hó fagy.

Sesal, hindu szemfényvesztő.

Hévmérő.

Naogyító üvegen át szemlélt víz-csepp.

Uj-seelandi lakos europai öltözetben.

Mahmud' naogy szultán' névjeöye.

ván a' gazda. E' szerint azon kárhozatos szokásnak vége szakad, mely hazánkban oly iszonyu kárral divatozik, hogy a' föld szükségesnek vélt pihentetés végett ugarban hagyatik, mi nem egyéb föld pazarlásnál, mivel szüntelen terem a' föld, csak a' vetemény változtassék benne. Ezen változtatásnak egész rendszere azon megbizonyosult tapasztaláson nyugszik, hogy minden növény rosszul teng oly földön, mely közvetlen az előtt ugyan olyan nemű, sőt ha csak ugyan olyan fajú aratást is szolgáltatott. Nem kell rozst vetni oly földbe, melyen ugyan csak rozs termett a' legközelebbi éven, mivel ugy sovány aratás következék. Ez pedig nem a' föld' kimerítéséből származik, mely talán az előbbi vetemény' benne termesztése által történt volna, hanem a' földnek a' növény' gyökereivel összekeveredése által lett megromlásából, mely az ily fajú növénynek veszedelmesebb mint minden másfélének. A' tapasztalás ellenben azt bizonyítja, hogy némely növény' maradványa más különböző neműek' nevedését igen elősegéli, p. o. küvelyes vetemények megjobbítják a' földet szemes életnek, mint rozsnak, búzának, árpának. A' feljebb említett jelenetet inkább vagy kevésbé származtató okok többek is jeleltettek ki; de azok csak mellék okok ahoz képest, mely a' földnek tulajdonkénti megromlását eszközli, ha az az előbbi termék' gyökereinek maradványával összekeverül. Ilőleg kell tehát az aratást változtatni 's az ugar helyett bő nyereséget szerzünk.

A' híres növényismerő Genfben, *de Candolle*, physiologiai alapokon nyugvó e' fő elvet állítja fel, melyeknek követése gazdag aratással jutalmaz. *Először* soha se következők új aratás másik ugyan azon neműre, csak egészen különös esetben, p. o. hol a' föld évenként megújítatik, vagy hol természetből oly termő, hogy a' megromlás, mely ama' rendszerből következik, kipótolja, mint nálunk a' bántási, bácskai, békési 's más alföldi vidékeken. *Másodszor* ne következék új aratás változtatva olyanra, mely hasonló nemű növényből keletkezik. Nevezetes kivétel erre nézve Franciaországban Garonne völgye és szinte honunknak boldogabb részei, hol a' föld buza és kukorica közt két két év után változtathatik. *Harmadszor* minden olajas és tejes nedvű növények

elrontják a' földet, 's ezeknek maradványait soha sem kellene aratás után alászántani. *Negyedszer* édes, nyálkás nedvű növények jobbítják a' földet más különböző nemű veteményeknek. Ezek közt legjelesebbek a' hüvelyesek növények.

(A' szántásról 's egyéb gazdasági munkákról későbbi számainkban értekezendünk.)

N y i l v á n o s h á l ó h e l y L o n d o n b a n .

Nincs város a' föld' kerekiségén, hol a' legnagyobb gazdagság a' legnyomorúbb szegénységgel oly mértékben járna párosan, mint a' kidesért Londonban. Dúsan, fényben él itt a' gazdag 's előkelő, míg a' szegény 's pórnak alig van módja csak élődhetni. Ezerenkint vonszorganak este a' nyomorúk éhbel kalibájokba — mely inkább szemégtödörhöz hasonlít — nem tudván, miből éljenek holnap; más ezerek a' mostoha sors hajlékot sem ada, hol legalább az alvás' rövid idején szomorú helyzetét feledné. Sok jó nevezetesen messze tájokról a' városba ételmet keresni; azon csekélységet, mit magával hozza, rövid időn megemészti, 's most a' legsanyarubb állapotnak vagyton kitéve. E' siralomra méltók számára a' jótékonyság házakat épít, melyeknek termeikben hálólhelyet 's eledelt kapnak. Est' közeledtével százonkint gyűlnek ily hontalanok öszve, befogadásért esedezőleg. Ezek tulajdonkép rétegenkint halmoztatnak öszve a' nagy termekben, és csupán annyi hely hagyatik üresen, hogy a' fölügyelők rendet tarthassanak. Itt minden szegény est-és reggelenkint fél font kenyeret kap, de előbb tartozik megmosakodni 's kitisztakozni; mely végre az intézet' udvarán víz, szappany és türlőruha áll készen. Azonban számos nyomorú annyira érzéketlen a' piszok 's tisztátalanság iránt, 's annyira fél a' fris víztől, hogy inkább éhbel fekszik le, hogy sem magát a' tisztakozásnak vetné alá. A' fekhely csak szalma, mely minden nap kiújítatik. 'S nehogy a' levegő dögletelessé váljék, azt gyakori füstöléssel 's szellőzéssel tisztítják. A' férfiak 's asszonyok nemök szerint termekre osztva különöztetnek el.

Nálunk nem uralkodik oly nagy gazdagság, de annyi szegénység sem, mint London-

ban, a' világ' nagy városában; 's e' tekintetben sorsunk tán boldogabb a' némelyek által kelletén túl is magasztalt 's irigylett brit nemzeténél. Általán fogva minékünk azon eszközöket kellene csupán nagyobb iparral haszonra forditnunk, melyekkel Isten oly dúsan áldotta hazánkat; hogy alsóbb néposztályink közönségesb jóléte által a' föld' egyik leggazdagabb nemzetévé legyünk.

Újseelandi.

Nagy érdekléssel vizsgálgatja az ember — a' teremtés' büszke ura — saját nemének különfélétségét. Ama' távol magányos vidékeken, meddig népleges lapjaink hatandnak, újseelandi lakos europai öltözetben, mint Europa' fővárosában vala mutatványul kitéve, bizonyára még nem láttatott. E' folyóírás' főczélja, legalább egy részben a' legutolsó falusi lakosnak is képekben láthatókká tenni a' városoknak jóra intő édezetüket, mulatságaikat, 's ezekben őket így részesíteni.

Az újseelandiak még majd nem vad ember-evők, noha sok természeti észet árulnak el; mert a' minden világosság' napja, az Isten' és lélek-halhatatlanság' ismérte még nem hatotta meg őket. Ezen népnél szokás, arcukat és testöket színes, sőt gyakran igen mesterséges karczolatokkal ékesíteni (tatovirozni) mint a' közlött képen látható.

Tatovirozás egyik szokásuk a' hindu népeknek, mely abban áll, hogy a' bőr különféle rajzolatokkal ékesítetik, részint magasb rang' jeléül, részint szépítés gyanánt. Abbol, mikép van a' test tatovirozva, 's a' tatovirozott tagok' mennyiségéből ismerhetni meg elsőbbségét a' személynek. A' szegényebb sorsu hindu csak egy, vagy legfőlebb két tagját ékesíteti, például karját 's lábszárát; ellenben az előkelő nagyobb részét testének. Mivel a' tatovirozás, művészetek közé tartozván, eszközlése bizonyos fogásokat 's ügyességet kíván meg, csupán bizonyos személyek gyakorolják azt díjért, kik erre t. i. ifjonta készülének. Az egész röviden ekkép hajtatik végre. A' tervbe vett rajzolatok kiköldécseltetnek vagy metszetnek az eleven bőrön, 's az imigy sebzett tagokra különféle füstékek dörzsöltetnek, melyeknek színök a' seb' behegedte után is mindég megmarad.

Nálunk a' veszélyes piperekórság (Puz-tyd) jobbára a' ruházatban mutatkozik csak, mig az újseelandi vademberek hiuságukat testökbe vésvé fitogtatják; — más tekintetben még is ez utóbbi divat annyival ártatlanabb, hogy a' külön osztályok' jólétét 's háziboldogságát sírba nem dönti. Ily vadember' szemlélete egyszerűsmind arra is emlékeztet, hogy fájdalom, sok Europai vétkes kicsapongásával arcját nem kevesbbé rutítja el, mint ama' vadak. Általában a' ki nem erényes, megérdemli, hogy vadnak neveztessek, lakjék bár Európában, vagy Újseelandban.

S e s h a l,

hindu szemfényvesztő.

A' szemfényvesztési mesterség sehol sem teve nagyobb előmenetet, mint Hindostánban. Az europaiak, kik e' mesterségbeli ügyességük által csudáltatást gerjesztenek, csak ujonezoknak látszanának a' hindu mesterekhez képest, vagy csak azok mellett is, kik keresetüket kevesebb sikerrel, és csupán apró városokban 's egyes házakban űzik, valamely társasági kör' mulattatásaul. Némelly ügyesen kivitt mesterdarabjok megfejthetlenné látszik, 's valóban meg sem különböztethetni, valljon erőnek e, vagy ügyességnek tulajdonítassék azon tehetség, mellyel Seshal bramin bír, midőn a' földről nehány lábnyi magasságra felemelkedvén, a' levegőben lebeg a' nélkül, hogy gyanítani lehetne, mikép tartja fön magát. E' nevezetes ember közép termetű, szikár és már idős; viselete, hosszú öltözet virágos gyapot: szövetből, sárga turbán, széles öv, és nyakékesség, mellynek vége mellére függ. Egész alkata és magatartása valami különösét árul el. Madrasban gyakorta mulat, hol mutatványai már többet hajtottak be neki, mint hasznos munkával kereshetett volna. Egy szemtanu ekkép írja le mesterművét:

„Seshal nekem előbb valami 18 hüvelyk magos lóczát mutatott, mellynek felszínén talér-szélességű két rézlap vala bevésve. Miután e' darabjának készületét megvizsgálám, két láb hosszúságú bambus esövet vön elé, mellynek

üre mintegy harmadfél hüvelyknyi volt; erre egy zergebört körülbelül két láb hosszút 's több mint négy hüvelyk széleset. Ily szerekkel 's egy nagy zsákkal felkészülve jó nagy sávl alá rejtezett, hol igen élénken dolgozék. Öt percz után kifödözte magát, 's ím a' levegőben lebege keresztül vetett lábakkal, azon helyzetben, mint a' kép mutatja. Jobb karja az öszvesodrott zergebörön nyugvék, melly a' bambus eső' hegyére vala feszítve, maga pedig e' bambus főnemlített rézlapba sulyirányt szorítva. Fél óránál tovább ily lebegő helyzetben tartózkodék fen, egy olvasónak szemeit eresztgetvén ujjain, a' nélkül, hogy erőködésnek vagy fáradásnak adta volna legkisebb jelét. Már hinni kezdém, hogy szokott helyzetében ül. Négy-szer láttam e' csudafit előadott mesterdarabjával; mindannyiszor próbáltam titkainak fölfödözésére bírni: de sürgetésim 's ajánlatim egyenlőn sikeretlenek maradtak. Ezen csudát igazán megfejteni nem tudván, ennyit merészlek mondani: a' rézlapok alkalmasint aczélrudat rejtenek, melly a' bambuscsővön keresztül megy, 's a' zergebör alatt más szintolyan érczesszővel áll öszveköttetésben. Az utolsó egy aczélikarikát tart, mellyen a' szemfényvesztőnek teste minden erőködés nélkül nyugszik, 's mit ruhája könnyen elfödözhet. Meg kell azonban vallanom, hogy mind ezen magyarázat mellett is a' bramin ügyessége megfoghatlan marad."

A' juhok' életkora.

A' juhok' vénségét megtudja az ember, ha első fogaikat vizsgálja. Ezeknek száma nyolczra megy, 's az első esztendőben bujnak ki; öszvelegesen nem nagyok. Második esztendőben kiesik a' két közkülső, 's helyettök két új sarjadzik fel, mellyek azért könnyen megkülönböztethetők, mivel nagyobbak. Harmadik évben más két kisebb fog buj ki, mindenik oldalról egy egy, 's két nagyobb által pótoltatik ki: úgy hogy ekkor négy nagy közepén, 's mindenik oldalon két két hegyes fog van. Negyedik esztendőben hat a' nagy fog, és csak két kiesiny marad még, mindenik oldalon egy egy. Ötödik esztendőben mind kihulltak az apró fogak, 's

minden első fogak nagyok. Hatodik évben minden fog tökéletes, de hetedikben, néha jókorabb is, kiesnek vagy eltörnek némelyek.

T u g r a,

vagy a' nagy - szultán' névjegyé.

A' *Firman*, vagy helyesben *Ferman* szó több nyelven divatozik, és annyit jelent, mint *parancs* vagy rendelet. Némelyek a' diák *firmane* szótul akarják származtatni, de hibásan; mert a' Persáknál szinte, 's már régtől használtatik. Ilynemű rendeletek' fölébe tétetnek mindenkor azon bonyolás vonatok, mellyek a' közlött képen láthatók. Nevezetök *tugra* vagy *nichan*. Időnkben e' névjegy (mivel az uralkodó szultán' nevéből tétetik öszve) úgy alakítatik, hogy a' következő szókat foglalja magában: *Mahmud császár szultán, Ahdul - Hamid - Khan szultánnak fija, mindenkor diadalmas*. Rendesen aranyos különféle színű tintával iratik. Egy *nichandji* (*nichan* készítő) czímű tiszt van a' török cancellariánál, 's tollának köszönik a' szerencsés muzulmanok és ráják (keresztény, vagy zsidó jobbágyok) a' dicsőség' és boldogság' e' jegyének szemléltetését. Jóllehet nem oly igen könnyű ezen betű-tömkelegben ő Magosságának fölséges nevét megtalálni, alakja még is kevés munkával megismerteti azt; 's mind kiesinyje, mind nagyja tisztelettel bókol előtte, soha sem mulasztván még el pontos teljesítését annak, mit parancsola. E' jegy úgy szólván az egész parancs; magát az uralkodót képezi, 's ezt látni annyi, mint engedelmeskedni. — Legelső szavak, mellyek utána következnek, imezek; „Nézd, mit rendel e' dicsőséges császári 's világhódító jegy, e' nemes és fontos jegy, mellyet az Isten' segedelme tegyen hathatóssá!“ Következik azután' czímjeinek 's birodalminak előszámítása, melly a' francia udvar és török Porta közt kötésnek elején ekkép áll:

„Én, ki az igen fölséges és igen dicsőséges Isten' végtelen kedvezésének és jelességének segedelmével, 's a' proféták fejének kitünő 's malsztal teljes csudái által (kinek nemzetiségstől szinte valamint társostul a' legtökéletesb üdves-

ség!) vagyok a' dicsőséges szultánok' szultánja, a' hatalmas császárok' császára, a' trónokon ülő Cosroesek' korona - osztogatója, az Istennek mind a' két világon árnyéka, minden városok, és helyek' két legnemesbikének és legteljesbikének a' mennyei sugárokkal világított Mekkának és Medinának szolgája; minden muzulmanok *kiblája* és *mihrabja*, *) kihez a' mindenség' öszves nemzetei fordítják fohászikat, Jerusálemnek, a' szent városnak, pártolója 's ura; három anyavárosnak, ú. m. Konstantinápolynak, Bruzának és Drinápolynak valamint Damascusnak fejedelme, a' paradicsomi illatunak; Tripolisnak, Syriának, Egyiptomnak, a' gyönyörűl magasztalt század' esudájának, egész Arabiának, Afrikának " 's a' t. 's a' t. Itt következik még számos országok és városok előszámlálása; a' fermánnak vége pedig így hangzik: „végezetre számos városoknak és erősegeknek, melyeket elészámolni és nevezni fölösleg. Én, ki császár, igazság' menedéke és királyok' királya, győzedelem' közép-pontja, szultánnak szultán fija, N. császár' N. szultán' fija vagyok, én, ki hatalmam, minden boldogság' eredete által a' két föld' császárságának czímjével ékesítve khalifaságom' nagyságának tetézésétül a' két tenger' császárságának czímjével diszesítetem 's a' t. 's a' t.“

Életbölcesség.

A' maga meggondolás bölcesség, 's a' magával elégedtség' 's életboldogság' forrása.

A' léleknek nyugalmaért nincs kímélendő áldozat.

*) *Mihrab* egy neme a' fülkének (Nische) a' mecsetek' azon oldalán, merre *Mekka* városa fekszik, hol t. i. a' nagy Proféta van eltemetve. Ezen fülkében találtatik a' *kibla*, melly azon pontot teszi, hová imádság alatt szókásuk fordulni a' muzulmánoknak. Igy p. o. az Izraeliták mindig napkelet felé fordulva imádkoznak.

Szívünkben az erő minden nemesre és nagyra; csak a' szív által vagyunk képesek a' legmagasb felemelkedésre, abban nyomatott ránk az igaz emberi nemesség' bélyege, 's csak egyedül a' szív gazdag forrása minden valódi boldogságnak.

Szenveknek 's üldözéseknek kell lenni, hogy a' polyva elszórássék, 's tiszta mag maradjon a' következő szükségre 's legközelebbi vétségre.

Rend a' közép kö a' teremtés' ékében.

Jobb az embernek vissza térni, mint vesztére tovább menni.

N a p l ó.

Martius 8-kán 1801. 17,000 angolok Abercrombié general alatt Abukirnál kikötnek 's az erősséget tiznapos ostrom után magokévá teszik.

— 9-kén 1776. József cs. kir. főherczeg, országunk' szeretve tisztelt nádora születik.

— 10-kén 1793. Felállítás a' francia revolutionalis-törvényszéknek, és kezdete a' rettegés - kormányának.

— 11-kén 1811. Napoleon francia császár Márja Luiza austriai főherczeg-asszonnyal Bécsben procuratio' utján házasságra kél.

— 12-kén 1435. A' budai országgyűlés befejeztetik, Zsigmond király' 5-dik törvényei erősítésével, mellynek czikelyei a' hazának rendkívüli esetekben miképp eszközendő védelmét 's a' nemesi fölkelést tárgyalják.

— 13-kán 1741. II-dik József császár születik.

— 14-kén 1800. VII. Pius (Chiaromonti) Velenczén római Pápnak választatik.